

Kehittämistehtävä

Seksologian perusopinnot 30 op

Seksuaalineuvoja

2021

Suvi Barrow & Sanna-Mari Piira

SEKSUAALIKASVATUS PUHEEKSI

– Puheeksioton- kortit alakouluikäisten lasten
vanhemmille

Suvi Barrow & Sanna-Mari Piira

SEKSUAALIKASVATUS PUHEEKSI

- Puheeksioton- kortit alakouluikäisten lasten vanhemmille

Kehittämiprojektimme pohjautui Mannerheimin lastensuojeluliiton Satakunnan piiri ry:n Facebook-ryhmän kautta saatuun palautteeseen, jonka mukaan vanhemmat ja ammattilaiset kaipaivat ohjeistusta ja lisämateriaalia lasten seksuaalikasvatuksen tueksi. Seksuaalikasvatukseen liittyvät aiheet nousivat esille Facebook ryhmässä toteutetun kyselyn tuloksista, jolloin voitiin todeta, että seksuaalikasvatusta tukevaan materiaalin laatimiseen ja tuottamiseen olisi tarvetta. Ammattilaisten mukaan vanhemmat kokevat epätietoisuutta muun muassa siitä, miten ja missä vaiheessa seksuaalisuudesta tulisi kertoa omalle lapselle.

Kehittämiprojektimme aiheena oli 7–12- vuotiaiden lasten vanhempien tukeminen seksuaalikasvatuksessa. Työmme toiminnallisena osana valmistimme vanhemmille materiaalia koskien lapsen seksuaalisuutta ja sen puheeksi ottamista. Materiaalina kehittämiprojektissamme tuotimme seksuaalikasvatus puheeksi- puheeksioton kortit alakouluikäisten lasten vanhemmille.

Kehittämistyömme tarkoituksena oli kerätä tutkittuun tietoon pohjautuvaa materiaalia lasten seksuaalisuudesta ja seksuaalikasvatuksesta ja tuoda tieto lasten vanhempien ulottuville seksuaalikasvatus puheeksi- puheeksioton korttien muodossa. Tavoitteena oli tukea vanhempia ja saada heille keinoja puhua seksuaalisuudesta lastensa kanssa. Testiryhmältä saamamme palautteen pohjalta puheeksioton- kortit toimivat käytännössä ja ne ovat helpokäyttöiset.

ASIASANAT:

Seksuaalikasvatus, alakouluikäiset, puheeksi ottaminen,

Suvi Barrow & Sanna-Mari Piira

SEXUAL EDUCATION FOR SPEECH

- Speaking cards for parents of primary school children

Our development project is based on the feedback received through the Facebook group of the Satakunta District Association of the Mannerheim League for Child Welfare, according to which parents and professionals need guidance and additional material to support children's sexual education. Topics related to sex education emerged from the results of a survey conducted in the Facebook group, which revealed that there was a need to develop and produce material that supports sex education. According to professionals, parents experience uncertainty about, among other things, how and at what stage sexuality should be told to their own child.

The topic of our development project was to support parents of children aged 7–12 in sexual education. As a functional part of our work, we prepared material for parents regarding the child's sexuality and speaking up. As material in our development project, we produced sex education speech-to-speech cards for parents of primary school children.

The purpose of our development work was to collect material based on researched information about children's sexuality and sexual education and to make information available to children's parents in the form of sex education speech-to-speech cards. The goal was to support parents and give them ways to talk about sexuality with their children. Based on the feedback we received from the Tes group, the speech recognition cards work in practice and are easy to use.

KEYWORDS:

Sex education, primary school children, speaking,

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	1
2 LAPSEN SEKSUAALISUUS	3
2.1 Lapsen seksuaalinen kehitys	4
2.2 Seksuaalisuuden portaat	5
3 LAPSEN SEKSUAALIKASVATUS	12
3.1 Vanhemman rooli seksuaalikasvattajana	13
3.2 Lapsen seksuaalikasvatuksen osa-alueet	14
3.3 Kehotunnekasvatus lapselle	15
4 KEHITTÄMISPROJEKTI	21
4.1 Tavoitteet ja tehtävät	21
4.2 Kehittämiprojektin tuotos	22
4.3 Projektiorganisaation ja toimintaympäristön kuvaus	22
5 KEHITTÄMISPROJEKTIN TOTEUTTAMINEN- PROSESSIN KUVAUS	24
6 LOPUKSI	26
LÄHTEET	28

KUVAT

Kuva 1. Mannerheimin Lastensuojeluliiton Satakunnan piiri 2021/1.	28
---	----

KUVIOT

Kuvio 1. Lapsen seksuaalisuuden portaat 7–12- vuoden ikäisenä (Riihonen, Laru & Cacciatore 2015, 50–53)	11
Kuvio 2. Lapsen seksuaalikasvatuksen kahdeksan osa-aluetta WHO:n standardien mukaan (THL 2010).	20

Kuvio 3. Vanhempien ja ammattilaisten toiveet Facebook-ryhmän sisällöistä 26

Kuvio 4. Kehittämishankkeen eteneminen konstruktivistisen mallin mukaisesti (mukaan Salonen 2011). 30

1 JOHDANTO

Viimeisten vuosikymmenten aikana lasten ja nuorten seksuaalisuuteen liittyvät asiat ovat muuttuneet valtavasti, mikä on tuonut vanhemmille uusia vaatimuksia sen puheeksi ottamiseen lastensa kanssa. Seurustelu ja seksielämä myös kiinnostavat yhä nuorempia lapsia. (Kontula & Meriläinen 2007, 13.) Vanhempien tehtävänä on antaa lapselle perustiedot seksuaalisuuteen liittyvistä asioista. Perhe koetaan tärkeäksi ilmapiiirin luojaksi ja asenteiden välittäjäksi liittyen lapsen seksuaalikysymyksiin. (Kinnunen 2001, 24).

Lapsen seksuaalisuus eroaa paljon aikuisten seksuaalisuudesta. Lapsi on syntyessään avuton ja täysin aikuisen hoivan varassa. Huolenpidon ja hoivan kautta lapsi oppii oman arvonsa ja kohtaamaan erilaiset tunteensa sekä sanoittamaan ja sietämään niitä. Varhainen vuorovaikutus on pohja kaikille ihmissuhteille ja sen vaikutus ulottuu kokonaisuudessaan aikuisuuden parisuhteisiin asti. Lapsuudessa syntynyt turvallisuuden kokemus on lapsen kannalta suotuisan kehityksen kannalta välttämätön. Kehitykseen liittyvät myös lapsen oma yksilöllinen kehitysaikataulu, temperamentti, lapsen kasvuympäristö, kokemukset ja ihmiset. (Riihonen, Laru & Cacciatore 2015, 47.)

Toteuttamamme kehittämistyön aihe on 7–12-vuotiaiden lasten vanhempien tukeminen seksuaalikasvatuksessa. Työmme toiminnallisena osana teimme vanhemmille apuvälineeksi puheeksioton-kortit koskien lapsen seksuaalisuutta, joiden sisältöä he voivat hyödyntää lasten kanssa seksuaalisuudesta puhuttaessa. Puheeksioton-kortteihin sisältyy yleinen osio lapsen seksuaalisuudesta eri ikätasoilla ja seksuaalisuuden puheeksi ottamisen malli.

Kehittämistyömme pohjautui Mannerheimin lastensuojeluliiton Satakunnan piiri ry:n Facebook-ryhmän kautta saatuun palautteeseen, jonka mukaan vanhemmat ja ammattilaiset kaipasivat ohjeistusta ja lisämateriaalia lasten seksuaalikasvatuksen tueksi. Facebook-ryhmän aloitusvaiheessa ryhmän sisältötoiveista teetettiin kysely, jossa nostettiin esille teemoja, joista ryhmäläiset halusivat saada lisää tietoa. Seksuaalikasvatukseen liittyvät aiheet nousivat esille kyselyn tuloksia tarkasteltaessa, jolloin voitiin todeta, että seksuaalikasvatusta tukevaan materiaalin laatimiseen ja tuottamiseen olisi tarvetta. Ammattilaisten mukaan vanhemmat kokevat epätietoisuutta muun muassa siitä, miten ja missä vaiheessa seksuaalisuudesta tulisi kertoa omalle lapselle. Mannerheimin Lastensuojeluliiton Satakunnan piiri ry:n kanssa käydyn keskustelun pohjalta

lähdimme suunnittelemaan seksuaalikasvatusmateriaalin tuottamista alakouluikäisten lasten vanhempien tueksi.

Kehittämistyömme tarkoituksena oli kerätä tutkittuun tietoon pohjautuvaa materiaalia lasten seksuaalisuudesta ja seksuaalikasvatuksesta ja tuoda tieto lasten vanhempien ulottuville Facebook- ryhmän kautta seksuaalisuus puheeksi- puheeksioton korttien muodossa. Tavoitteena oli tukea vanhempia ja saada heille keinoja puhua seksuaalisuudesta lastensa kanssa. Tuottamamme puheeksioton- kortit toivottavasti rohkaisevat vanhempia ottamaan seksuaalisuuden ja siihen liittyvät asiat puheeksi helpommin lasten kanssa. Koemme, että tätä kautta olemme osaltamme mukana parantamassa lasten seksuaalikasvatusta.

2 LAPSEN SEKSUAALISUUS

Lasten ja aikuisten seksuaalisuus eroaa toisistaan, jossa seksi kuuluu vain aikuisille. Vanhemman tehtävänä on suojella lasta ikätasoon kuulumattomilta asioilta seksuaalisuuden saralla. Vastuullinen vanhempi tai muu aikuinen ei altista lasta seksuaalisille kuville tai teoille, ei kosketele lasta sopimattomasti tai puhu aikuisten seksiasioista lapselle. Vanhempi kasvattaa lapsen arvostamaan itseään, pitämään huolta omista rajoistaan ja kehittymään omassa tahdissaan. Jokaisen aikuisen tulee vastata lapsen seksuaaliin kysymyksiin asiallisella ja sallivalla tavalla. Lapsille on hyvä opettaa jo pienestä lähtien turvataitoja oman kehonsa suojaamiseen, kehonosien nimeämistä ja lisääntymiseen sekä ihastumiseen liittyviä perusasioita lapsen ikätason mukaisesti. Lapsen kasvaessa vanhemman tulee antaa lapselle tilaa seksuaalisuuden kehittymisen saralla. Käytännössä tämä tarkoittaa vanhemman informaation ja tuen rinnalla myös lapsen omaa oikeutta yksityisyyteen ja omiin ajatuksiin, tunteisiin, toiveisiin ja kokemuksiin. (Riihonen, Laru & Cacciatore 2015, 48.)

Seksuaalisuus on osa ihmisen elämää kaikissa eri elämänvaiheissa. Alakouluikäisten lasten seksuaalikasvatuksessa on hyvä luoda pohja hyvälle itsetunnolle, ihmissuhteille ja kunnioitukseen toisia ihmisiä kohtaan. Seksuaalikasvatus kehittää ymmärrystä lapsen omasta kehosta ja sen itsemääräämisoikeudesta. WHO:n mukaan seksuaalikasvatuksen standardeissa pitää ottaa huomioon lasten osallistaminen, sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus, toiminnan pysyvyys, tilannelähtöisyys ja interaktiivisuus sekä yhteistyö yhteisöjen ja vanhempien kanssa. (Klemetti & Raussi-Lehto 2016, 46.)

Tykkäämisestä puhuminen, sukupuoliroolien pohdinta ja sopivan seksuaalisanaston oppiminen kuuluvat olennaisena osana seksuaalikasvatukseen. Alakouluikäisillä seksuaalikasvatuksen teemoja ovat muun muassa ensirakkaus ja häpeä. Tässä iässä lapset alkavat muodostaa ryhmiä sukupuolen mukaan ja leikkiin kuuluu olennaisena osana myös kilpailu. Varhaispuberteetti alkaa yleensä 10–11-vuotiaana, jolloin lapset alkavat kiinnostua seksuaalisuudesta ja sen muutoksista kehossaan. Olennaisena osana seksuaalikasvatusta alakouluikäisille ovat myös tunne- ja turvataidot sekä väkivallan ehkäisy. (Klemetti & Raussi-Lehto 2016, 47.)

Omassa lapsuudessa tapahtuneen kehityksen tavoitteena on hyvä fyysinen, toiminnallinen ja psyykkinen kypsyys. Psyykkisen hyvinvoinnin kannalta on tärkeää, että ihminen osaa arvostaa ja rakastaa itseään. Lapsuudessa saatu ehdoton rakkaus ja sen osoi-

tukset ja hellyys sekä kokemukset arvostuksesta omana itsenään vaikuttavat psyykkisen hyvinvointiin aikuisena. Lapsuudessa saadut kokemukset mahdollistavat niin rakkaus- ja ystävyysuhteet sekä tyydyttävän seksuaalielämän. (Laru ym. 2016, 128–129.)

2.1 Lapsen seksuaalinen kehitys

Lapsen seksuaalinen kehitys kulkee fyysisen ja psyykkisen kehityksen rinnalla. Seksuaalisuus on arvokas asia, joka ilmentyy lapsessa olevana osana omaa hyvinvointia ja terveyttä. Lapsen kehityksen mukana seksuaalisuuden ilmiöt ja tavoitteet kuitenkin muuttuvat. Lapsen seksuaalisuus on aivan erilaista, kuin aikuisen tai nuoren seksuaalisuus. Lapsella seksuaalisuus kehitys esiintyy pääasiassa oman kehoitsetunnon ja kehonkuvan haltuunottona sekä kyvykkyytenä vastaanottaa ja antaa rakkautta muille. Seksuaalisuus tapahtuu erilaisissa suhteissa toisiin ihmisiin kuten perheenjäseniin. Lapsen seksuaalinen kehitys vastaa erityisesti kysymyksiin: Onko minusta kumppaniksi jollekin? Olenko hyvä? Saanko nauttia ja kokea mielihyvää? (Riihonen, Laru & Caciatore 2015, 47.)

Psykiatri John Bowlby loi kiintymyssuhdeteorian (attachment theory) lähtökohdat 1970-luvulla. Kiintymyssuhdeteorian mukaan pieni lapsi muodostaa kiintymyssuhteen eli tunnesiteen häntä hoivaaviin, lohduttaviin ja turvaa antaviin ihmisiin. Vauva voi muodostaa kiintymyssuhteita ensisijaisen hoitajan lisäksi myös moniin muihin ihmisiin. Erietyiset kokemukset, joita läheisten kanssa vuorovaikutuksessa ollessa saa, synnyttävät kiintymyssuhteen. (Rusanen 2011, 27; Silvén & Kouvo 2010, 70–71.)

Varhaislapsuuden kiintymyssuhteiden kautta lapsi saa käsityksen siitä, miten hänen tulee toimia, jotta hän saa aikuiselta tarpeeksi hoivaa ja turvallisuuden kokemuksia. Kiintymyssuhteet on jaettu neljään kategoriaan: turvalliseen, välttelevään, ristiriitaiseen ja kaotitiseen. Turvallinen kiintymyssuhteessa aikuinen on luotettava, rakastavan hoivaava ja vastaa lapsen tarpeisiin johdonmukaisesti. Tällainen lapsi uskaltaa hakea aikuisilta lohtua ja turvaa sitä tarvitessaan sekä oppii säätelemään tunteitaan ympäristöön sopivalla tavalla. Kaikilla vanhemmilla ei ole omasta lapsuudestaan kokemusta tällaisesta kiintymyssuhteesta, joka haastaa sen luomista myös omille lapsilleen. Perheessä muodostuvat kiintymyssuhteet antavat lapselle kokemuksen siitä, onko hän arvokas, hyväksytty ja rakastettu juuri sellaisena kuin hän on. Varhaislapsuuden kiin-

tymyssuhteet ovat kaiken perusta tuleville ystävyys ja parisuhteille kuin myös omalle vanhemmuudelleen. (Riihonen, Laru & Cacciatore 2015, 49–50.)

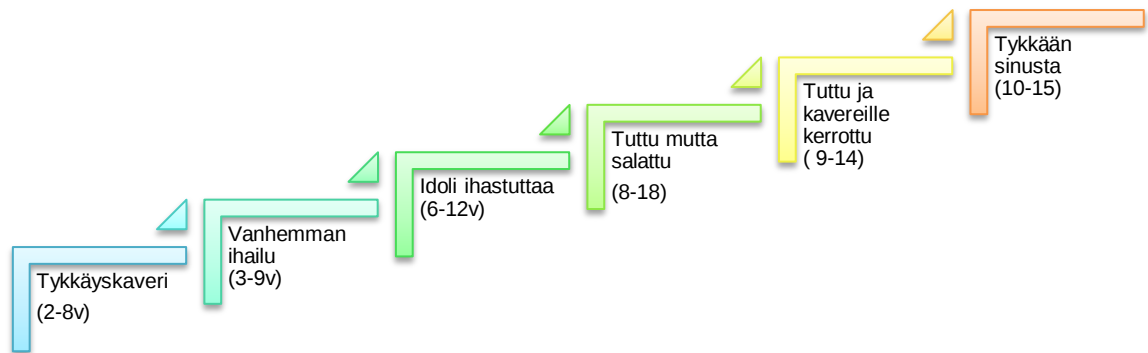
2.2 Seksuaalisuuden portaat

Jokaisella lapsella on yksilöllinen seksuaalinen kehitys, joka etenee vaiheittain. Tähän vaikuttavat lapsen omat kehitysaikataulut ja temperamentti, sekä hänen ympäristönsä ja siihen liittyvät kokemukset. Seksuaalisuuden kehittymisen kuvaamiseen on tehty kokonaisvaltainen seksuaalikasvatusmalli eli seksuaalisuuden portaat. Seksuaalisuuden portaat etenevät portaittain lapsuudesta aikuisuuteen. (Riihonen, Laru & Cacciatore 2015, 50.)

Seksuaalisuuden portaat ovat malli seksuaalikasvatuksesta. Sen kautta voidaan opettaa seksuaalisuuden kehitystä lapsille. Samalla ne ohjaavat lasta tunnistamaan oman kehitysvaiheensa sekä kunnioittamaan ja arvostamaan omia kokemuksiaan seksuaalisuuden saralla. Malli on myös avuksi vanhemmille ja kasvattajille, ja lisää heidän ymmärrystään lapsen tärkeistä kehitysvaiheista. Seksuaalinen kehitys ei ole täysin sidoksissa tiettyihin ikävuosiin, vaan se on aina yksilöllistä. Mallissa on hahmoteltu portaikko ikävuosien kautta, mutta lapsi voi kokea eri vaiheita samaan aikaan tai välillä taantua portaikossa alaspäin. Lapsen tasapainoinen kehitys vaatii sen, että lapsi käy jokaisen portaikon askeleen läpi omassa seksuaalisuuden kehityksessä ja samalla pohtii sen haasteita ja tekee niistä omat ratkaisunsa. (Kortetniemi-Poikela & Cacciatore 2010, 9–10.)

Kertomalla lapselle seksuaalisuuden portaiden sisällöstä, kasvattaja auttaa häntä tunnistamaan oman kehitystasonsa ja arvostamansa sitä ilman kiirehtimistä toiselle portaalle tasolle. Jokaisella portaalla on oma tärkeä merkityksensä lapselle. Mallin myötä, kasvattaja voi myös itse muistella omaa seksuaalista kehitystään. Portaavat antavat lapselle oivan mahdollisuuden oman kokemuksensa vahvistamiseen. Malli toimii hyvänä vastapainona, esimerkiksi liian aikaisten seksikokemusten ihannoimisille. Se antaa välineitä pohtia omia sosiaalisia ja emotionaalisia taitoja, ystävyyden ja turvallisen ihmissuhteen tunnistamista, taitoja pettymysten käsittelyyn sekä omien ja toisten rajojen tunnistamiseen. Seksuaalisuuden portaat ovat hyvä väline käsitellä kaikenikäisten lasten seksuaalisuutta osana seksuaalikasvatusta. Se on laadittu WHO:n laatimien seksuaalikasvatus standardien mukaisesti. (Kortetniemi-Poikela & Cacciatore 2010, 13–

14.) Seksuaalisuuden portaita on yhteensä 11, mutta tässä kehittämistyössä keskitymme 7–12-vuotiaiden lasten seksuaalisuuteen kuten kuviossa 1 on nähtävissä.

Kuvio 1. Lapsen seksuaalisuuden portaat 7–12- vuoden ikäisenä (Riihonen, Laru & Cacciatore 2015, 50–53.)

Toinen porras: Tykkäyskaveri

Tykkäyskaveri- portaalla lapsi on 2–8- vuotiaana, jolloin lapsella on paljon myönteisiä tunteita. Tällä portaalla lapsi oppii yksityisyyden, ystävyyden ja rajojen merkityksen. Lapsi kaipaa ihailua, hellyyttä ja tuo niitä esille, sekä suhtautuu ilolla tykkäämiseen. Tykkäyskaveruudessa lapsi pitää tykkäämisen tunteesta, eikä siihen sekoitu vielä ihas- tuminen. Tunteina rakkaus ja tykkääminen ovat ihania tunteita, ja on kiva tuntee ole- vansa tykätty. Lapsi voi pistää kavereita tykkäämisjärjestykseen ja kertoa, ketkä ovat hänen mieluisimmat kaverinsa. Lapsi voi myös miettiä ihasituksen ja kaveruuden eroa. Sukupuolella ei ole väliä tykkäyskaveruudessa, vaikka sukupuolten erilaisuus kiinnos- taakin lasta. (Riihonen, Laru & Cacciatore 2015, 51.)

Lapset ovat avoimia ja näyttävät oman tykkäämisensä eri tavoin esimerkiksi halaamalla tai pussailemalla parasta ystäväänsä, samoin kuten omat vanhemmat ovat häntä pitä- neet hyvänä. Kaikki lapset ovat erilaisia, toiset ovat välittömiä ja mutkattomia, toiset taas varovaisempia ja haluavat pitää etäisyyttä. Kulttuuri, perhe ja yksilölliset erot nä-

kyvät myös hellyyden osoituksissa. Vanhempana lapsen tunteita ja ihastuksen kohteita voi ihmetellä ja hyväksyä yhdessä lapsen kanssa. Lapsen tunteille ei ole hyvä nauraa, koska tunteiden ilmaiseminen on jokaisen oma kokemus, eikä tunteita voi määritellä toisen puolesta. Lapsi tarvitsee vanhemmalta tiedon, että hänellä on oikeus näihin tunteisiin, vaikka välttämättä muut ihmiset ympärillä eivät koe samoin. On tärkeää tuoda esiin lapselle, että on opittava kysymään muilta ihmisiltä, onko tunteiden osoittaminen kuten halaaminen ja pussaaminen tunteiden kohteelle asia, josta tulee myös hänelle hyvä olo. Tämän kautta lasta ohjataan arvostamaan omaa ja toisten kehoa, ja hänen oikeuksiaan vahvistetaan. Vanhempien on hyvä kertoa, että lapsi saa itse määritellä oman kehonsa rajat ja saa ilmaista tarpeitaan ja toiveitaan eri ihmissuhteissa. (Riihonen, Laru & Cacciatore 2015, 51–52.)

Kolmas porras: Vanhemman ihailu

Vanhemman ihailu- portaalla lapsi on 3–9- vuotiaana, jolloin he jakavat ympärillään oleville ihmisille, asioille ja eläimille paljon rakkautta. Lapsen rakkauden kohde on turvallinen ja erityinen, jonka kohteeksi osuu useimmiten oma vanhempi. Tällöin tytöt ihastuvat yleensä omaan isäänsä ja pojat omaan äitiinsä, vaikka ihailun kohde voi toisinaan olla myös joku muu turvallinen ja läheinen aikuinen lapselle. Lapsi tavoittelee ihastumisellaan rakkauden tunnetta ja aikuiselle on suuri kunnia olla lapselle tämä tärkeä ja rakastettu aikuinen. (Riihonen, Laru & Cacciatore 2015, 52.)

Vanhemman tai muun aikuisen tehtävänä on tukea lapsen rakastumista. Kokemus rakastumisesta vahvistaa lasta ja tuntuu hyvältä, jonka kautta lapsi saa kokemuksen tunteidensa hyväksynnästä. Ensimmäisen rakastumisen ja vanhempien palautteen kautta, lapselle rakentuu käsitys itsestään ja kyvystään rakastaa ja saada osakseen rakkautta. Yhtenä tärkeänä vanhempien tehtävänä on suojella lasta, ettei hän joudu hyväksikäytyksi. Lapsi saa olla rajaton ja avoin hellyyden ja rakkauden kaipuussaan, josta aikuiset ottavat vastuun, niin ettei lapsen koskemattomuutta loukata. (Riihonen, Laru & Cacciatore 2015, 52.)

Lapsi voi kokea suhteessa rakkauden tunteeseen ja osoituksiin voimakasta omistamisen halua, ja toivoo omistavansa rakkautensa kohteensa kokonaan. Lapsi voi kokea mustasukkaisuutta, jonka vuoksi vanhempana on hyvä opettaa lapselle järjen käyttöä rakkauden rinnalla jo tässä lapsen kehitysvaiheessa. Vanhempana lapselle on hyvä kertoa, että kaikkea ei voi saada tai omistaa. Tässä vaiheessa lapsi alkaa myös pohtia

vauvojen alkuperää ja tutustuu eri sukupuolen asioihin muun muassa roolileikkien kautta. Leikeissä tutustutaan tyttöjen ja poikien erilaisiin kehoihin ja niiden toimintaan. Tässä vaiheessa lapsi huomaa myös omien sukupuolielinten koskettelun tuovan itselleen mielihyvää. Pienen lapsen itsetyydytystä kutsutaan unnuttamiseksi, joka näyttäytyy osalle lapsista rauhoittumisen ja itsesäätelyn tukikeinona. Unnustus ei ole lapselle vahingollista, johon ei tule suhtautua vanhempana negatiivisesti. Lasta voi ohjeistaa unnuttamaan omassa rauhassa esimerkiksi päivälevon aikana. Osalle lapsia unnutus on voimakas impulssi, jolloin on hyvä puhua lapsen kanssa, koska on soveliaista unnuttaa. (Riihonen, Laru & Cacciatore 2015, 52.)

Toisinaan lapsi voi kokea, että haluaa olla toista sukupuolta tai ei koe olevansa kumpikaan tyttö tai poika. Vanhempana myös näistä tunteista ja ajatuksista on hyvä antaa lapsensa puhua ja leikkiä. Lapsen kannalta on tärkeää, että molemmista sukupuolista puhutaan arvostaen ja myös sukupuoliroolien kyseenalaistamien tai sillä leikkittely on sallittua. Lapsen pitäisi saada halutessaan kokeilla, miltä vastakkaisen sukupuolen roolissa eläminen tuntuu. Vanhempien tehtävänä näissä tilanteissa on osoittaa lapselleen rakkautta, jotta lapsi voi kokea tulevansa kokonaan hyväksytyksi omana itsenään. (Riihonen, Laru & Cacciatore 2015, 52.)

Neljäs porras: Idoli ihastuttaa

Idoli ihastuttaa- portaalla lapsi on 6–12- vuotias, jolloin hän ihailee arvostettua ja ihailtavaa nuorta, aikuista tai julkisuuden henkilö. Idolin sukupuolella ei ole yleensä väliä lapselle. Haaveilu ja kaukorakkaus etäältä antavat lapselle nautintoa ja sisältöä hänen elämäänsä, mutta ei vaadi konkreettisesti mitään. Haaveilun ja kaukorakkauden kautta lapsi voi kokea ihastumisen tunteita ja saada niille mahdollisesti vastakaikua. Nämä vaikuttavat positiivisesti hänen itsetuntoonsa ja uskoa parisuhteeseen tulevaisuudessa. Tässä kehitysvaiheessa lapsen seksuaaliset fantasiat alkavat kehittyä mielikuvituksen kautta. (Riihonen, Laru & Cacciatore 2015, 52.)

Lapsi kokeilee aikuisuuden rooleja leikkimällä omaa idoliaan, jonka kautta hän käsittelee millainen, hän itse haluaa olla isona ja miltä tuntuu olla ihana ja ihailtu. Vanhempana lasta voi tukea antamalla hänen haaveilleen tukea, ja kertomalla, että hän on niin ihana, johon idoli voi rakastua. Lapsen haaveita ei ole syytä mitätöidä tai halveksia, ja ihailun kohteeksi päässeeseen aikuisen tulee osoittaa, että arvostaa lapsen tunnetta, mut-

ta ei vastaa siihen. Tällä tavoin aikuinen käyttäytyy vastuullisesti ja näyttää lapselle aikuisen mallia. (Riihonen, Laru & Cacciatore 2015, 53.)

Viides porras: tuttu mutta salattu

Tuttu mutta salattu- portaalla lapsi on 8–13- vuotias, jolloin hän alkaa kohdistaa rakkauden ja ihastuksen tunteita lähipiiriinsä. Tällöin lapsi on tietoinen omasta sekä muiden kehosta ja niiden lähettämistä viesteistä ja opettelee niiden lisäksi kontrolloimaan omia tunteitaan. Tässä kehitysvaiheessa idolin ja aikuisten ihailu on loppunut ja se tuntuu lapsesta lapselliselta, myös läheisyys voi tuntua lapsesta epämurkavalta. Lapsi haaveilee läheisestä ihmissuhteesta ja siihen valikoituu usein joku ikätoveri ilman, että ihastusta kerrotaan itse kohteelle tai edes parhaalle kaverille. Lapsi käsittelee ihastuksen tunteitaan itsenäisesti ja pohtii voisiko rakentaa parisuhdetta ihastuksensa kanssa. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 69–70.)

Oma ulkonäkö alkaa kiinnostaa lasta enemmän ja hän käy läpi mielessään, mitä muut ajattelevat hänestä. Seurustelun opettelu ja ystävyyden säännöt kasvavat. Lapsi käsittelee kokonaan ihastumisen tunnetta, eikä paljasta sitä edes omille vanhemmilleen. Lapsi oppii käsittelemään tunteitaan, käydessään läpi itsenäisesti ihastumisen ja pettymyksen. Salaisen rakkauden portaalla lapsi saa tutustua turvallisesti rakastumisen ja haaveilun maailmaan, koska hän ei kerro siitä muille. Lapsi voi ihastua kumpaan sukupuoleen vaan, mutta oma sukupuoli koetaan turvallisempana lähtökohtana ja näitä asioita mietitään sisimmässä. Tämän kehitysvaiheen rakastumiset eivät kuitenkaan vielä määritä lapsen seksuaalista suuntautumista, koska rakastuminen itsessään on vielä kovin etäinen omista seksuaalisista kokemuksista. Vanhemman on hyvä antaa tässä kehitysvaiheessa lapselle täysi tuki, jotta hän voi tuntea ihastumisensa tärkeänä ja hyväksyttävänä, vaikka se onkin salaisuus. Salainen rakkaus johtaa jossain vaiheessa ehkä oikeaan parisuhteeseen. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 70–73.)

Kuudes porras: Tuttu ja kaverille kerrottu

Tuttu ja kaverille kerrottu- portaalla lapsi on 9–14- vuotias, jolloin hän uskaltaa jo puhua rakkauden tunteistaan omille läheisilleen. Lapsi omaksuu oman lähipiirinsä mallin,

miten tunteista puhutaan ja hänen minä kuva vahvistuu. Tässä kehitysvaiheessa lapsi haluaa kuulla, mitä mieltä muut ovat hänen tunteistaan ja luotettujen ihmisten tuki ja palaute korostuu. Lapsi jakaa omaa sisintään ja haavoittuvaa tunne-elämäänsä ystävien kanssa, jonka ihastuksen valinnat ovat lapselle hyvin henkilökohtaisia unelmia. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 75–76.)

Tässä kehitysvaiheessa ystävien rooli korostuu ja heiltä halutaan hyväksyntää omille tunteille ihastuksen kohdetta kohtaan. Lapsi luottaa kaveriensa arvioon ihastuksestaan ja se voi päättyä ystävien yhteispäätöksellä. Tässä vaiheessa lapsi oppii tunteista puhumisen taidon ja se lisää hänen turvallisuuden tunnettaan. Vanhemman on hyvä olla lapselle mallina ja opettajana, vaikka lapsi ei välttämättä kuuntele vanhempaa täysin neuvoissaan esimerkiksi huonosta ihastuksen kohteesta. Vanhemman neuvo voi kuitenkin saada lapsen punnitsemaan tunteitaan uudestaan. Rakastumisen kertominen vanhemmalleen vaatii lapselta paljon ja siksi on erityisen tärkeää, miten lapsen kanssa keskustele näistä asioista ja miten niihin suhtautuu. Kun vanhempi on asiallinen, arvostaa lapsensa valintoja ja rohkaisee häntä, se on parasta mitä hän voi lapselleen välittää. Tässä vaiheessa aiempien portaiden kehitysvaiheet näyttäytyvät lapsellisilta ja hän tuo esiin olevansa nyt rohkeampi ja valmiimpi uusiin kokemuksiin. Tässä vaiheessa lapsi myös opettelee puhumista seksistä, vaikka sitä ei ole vielä koettu. Lapsi tarvitsee asiallista ja luotettavaa tietoa sekä totuudenmukaisia vastauksia vanhemmaltaan seksistä. Vanhemman on hyvä puuttua internetistä helposti saatavaan tietoon seksistä, koska se ei aina ole luotettavaa ja niistä tulisi puhua yhdessä lapsen kanssa. lapsi myös odottaa vanhemman arviota siitä, onko hänen toiveensa ja tunteensa hyväksyttäviä. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 76–79.)

Seitsemäs porras: Tykkään sinusta

Tykkään sinusta- portaalla lapsi on 10–15- vuotias, jolloin usein tapahtuu murrosiän aiheuttamat kehon muutokset, jotka lapsi voi kokea erityisen voimakkaina. Lapselle rakkauden tunne on jo tuttu ja hän jakaa näitä tunteita mahdollisesti jo omalle rakkaudelleen. Ihastuksia on tullut ja mennyt, mutta nyt niitä uskalletaan jo ilmaista. Lapsi on oppinut sietämään pettymyksiä ja vastoinkäymisiä, koska välillä hän ei saa vastakaikua tunteilleen. Kokemuksena torjutuksi tuleminen on ikävä, jonka sattuessa vanhemman on hyvä keskustella lapsensa kanssa itsearvosta ja kunnioituksesta. Yleistä on myös,

että lapsi voi ihastua internetin keskustelupalstalla ihmiseen, jota ei ole koskaan tavannut. Lasta tulee vanhempana opastaa varovaisuuteen ja muistuttaa ettei lähetä netin kautta mitään kuvia itsestään, joita ei kehtaisi näyttää vanhemmille tai muulle lähipiirilleen. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 85–90.)

3 LAPSEN SEKSUAALIKASVATUS

WHO:n standardien mukaan seksuaalikasvatus merkitsee seksuaalisuuden emotionaalisten, kognitiivisten, sosiaalisten, vuorovaikutteisten ja fyysisten näkökulmien opettelua. Seksuaalikasvatus on tärkeä osa koko elämän ajan ja se aloitetaan jo raskausaikana ohjaamalla vanhempia seksuaalisuuteen sekä varhaisen vuorovaikutukseen liittyvien kysymysten kohdalla. Seksuaalikasvatuksen tarkoitus on auttaa jokaista iästä riippumatta kasvamaan ihmisenä ja opastamaan jokaista jo ympäröivän yhteisön hyvinä ja hyväksytyinä pidettyihin tapoihin. (Bidljusckin 2015, 11.) Seksuaalisuutta voidaan pitää keskeisessä roolissa ihmisyyden kaikissa elämänvaiheissa. Seksuaalikasvatuksen tehtävänä on luoda jo hyvä pohja alle kouluikäisten ja alakouluikäisten lasten itsetunnon kehitykselle, ihmisten kunnioittamiselle sekä ihmissuhteiden luomiseen. Seksuaalikasvatuksen tulee myös parantaa lasten ja nuorten ymmärrystä omasta ja kehostaan ja sen itsemääräämisoikeudesta (Klemetti & Raussi-Lehto 2016, 46.)

Se miten lapsi kokee oman kehonsa, vaikuttaa myös aikuisena määrittävästi hänen seksuaalisuuteensa (Cacciatore 2000, 251–252). Seksuaalikasvatuksella on todettu olevan vaikutusta erityisesti teini-ikäisen tytön hyväksyvälle asenteelle omaa kehoaan ja itsetyydytystä kohtaan (Stone ym. 2013, 238). On tärkeää, että lapsi saa positiivisia kokemuksia omaan kehoon tutustuessaan, eikä nautinnon hakuun liity negatiivisia tai häpeän tunteita (Cacciatore 2000, 251–252). Varhaisen seksuaalikasvatuksen on katsottu olevan yhteydessä teini-ikäisten riskialttiin seksikäyttäytymisen vähenemiseen ja on vaikuttanut yhdyntöjen alkamiseen (Morawska ym. 2015, 236.) Kun lapsi on saanut arvostavaa seksuaalikasvatusta ja tietoa oikeuksistaan, hän tunnistaa helpommin vaarat ja kerto0 niistä myös aikuisille (Cacciatore 2000, 255).

Kihlströmin (2020, 22–23) mukaan seksuaalikasvatus on tiedon jakamista seksuaalisuudesta ja seksistä jokaisen kasvatettavan ikätaso huomioiden. Seksuaalisuus on osa ihmisten terveyttä ja kokonaisvaltaista hyvinvointia. Seksuaalikasvatus auttaa lapsia ja nuoria näkemään itsensä arvokkaana ja hyväksymään oman ja erityisen seksuaalisuutensa. Samalla myös lapsi oppii turvataitoja ja kehon rajojen kunnioittamista, jolloin samalla aikuiset suojelevat ja opettavat lapsia ja nuoria suojelemaan itseään (Kihlström 2020, 22–23.)

Seksuaalikasvatuksella on todettu olevan ennaltaehkäisevä vaikutus esimerkiksi lasten seksuaalisen hyväksikäytön välttämisessä. Jos vanhempi tai joku muu aikuinen on

vastannut lapsen seksuaalisiin kysymyksiin kiertelevästi tai jättänyt vastaamatta kokonaan, voi lapsi kokea seksuaalisuuden hävettävänä asiana, josta ei saa puhua. Seksuaaliselle hyväksikäytölle voi altistaa myös omista kehonosistaan puhuminen väärillä nimityksillä, koska silloin lapsen tietämättömyyttä on helpompi käyttää hyväksi. (Stone ym. 2013, 229, 238.)

Hyvänlaatuisella seksuaalikasvatuksella, joka on aloitettu tarpeeksi varhain lapsuudessa, on todettu olevan selkeitä seuraamuksia aikuisuudessa. Sen koetaan parantavan aikuisena ihmisen fyysistä ja psyykkistä hyvinvointia ja myös edesauttavan ihmisen suhtautumista kriittisesti olettamuksiin seksuaalisuuden saralla. Vanhemman lämmin läsnäolo ja hyvä seksuaalikasvatus auttavat saavuttamaan aikuisuudessa eheän seksuaalisuuden, joka sisältää terveen itsetunnon ja vastuullisen seksuaalikäyttäytymisen. (Stone ym. 2013, 229, 238.)

Seksuaalikasvatus kuuluu erottamattomana osana muuhun kasvatukseen. Seksuaalikasvatus auttaa lapsia, nuoria ja aikuisia kasvamaan ihmisenä. Seksuaalikasvatuksen tehtävä on myös opastaa oppijaansa niihin ympäröivän yhteisön luomien tapojen ja tottumusten pariin, joita ympäröivä yhteisöimme pitää hyvinä. (Klemetti & Raussi-Lehto 2016, 13.)

3.1 Vanhemman rooli seksuaalikasvattajana

Jokainen aikuinen, joka toimii jollain tavoin osana lasten elämää, on myös seksuaalikasvattaja. Suuressa roolissa kasvattajana toimivat lasten vanhemmat. Jotta seksuaalikasvatusta voi antaa lapsille ja nuorille, tulee itse kasvattajan roolissa kiinnittää huomiota omiin seksuaalisuuteen liittyviin arvoihin, asenteisiin sekä kipukohtiinsa. Samalla pitää myös miettiä miten itse välittää edellä mainittuja asioita lapselle joko tietoisesti tai tiedostamattaan (Väestöliitto 2020a.)

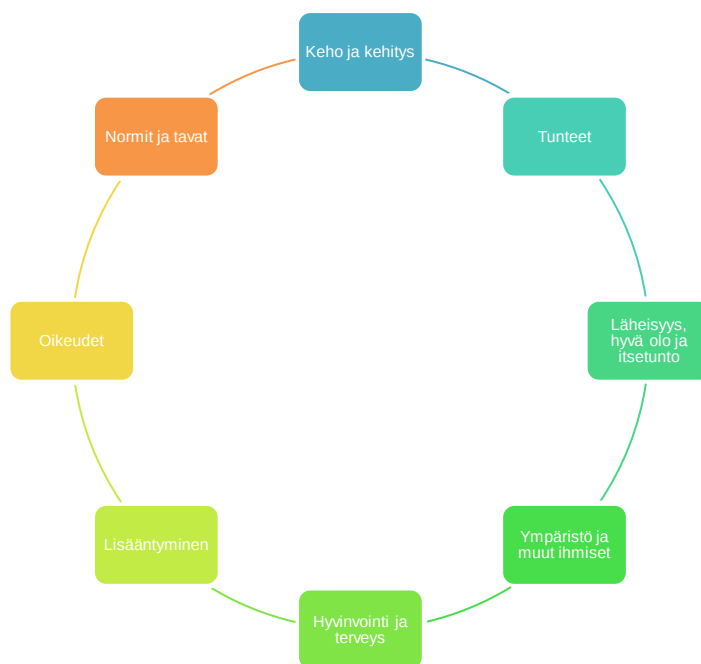
Seksuaalikasvatuksella tarkoitetaan seksuaalisuuteen liittyvien tunteiden, tiedon, sosiaalisen vuorovaikutuksen, fyysisen kanssakäymisen ja eri näkökulmien oppimista ja sen tavoitteena on hyvien seksuaaliterveystietojen saavuttaminen. Seksuaalikasvatuksen ongelmana on, että aikuiset ovat harvoin itse saaneet riittävää ja asiallista, ikätasoaista seksuaalikasvatusta. Mallia tai esimerkkiä seksuaalikasvatukseen ei siis omasta takaa ole, vaan se on opeteltava. (Paananen ym. 2017, 45)

Onnistunut seksuaalikasvatus mahdollistaa kasvavalle lapselle tilaisuuden pohtia ja löytää omat arvonsa ja asenteensa erilaisiin asioihin ja tilanteisiin, sekä parantaa vuorovaikutustaitoja ja lisää kyvykkyyden tunnetta ja tukee oman identiteetin kehittymistä ja kasvua. Seksuaalikasvatuksessa tulisi huomioida sukupuolisensitiivisyys, seksuaalioikeudet, sekä seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus, sekä olla ikä- ja kehitystasoltaan jokaiselle yksilölle sopivaa. Myös kulttuurilliset erot tulee ottaa huomioon. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 161–162.)

Pienten lasten seksuaalikasvatukselle on annettu myös nimitys kehotunnekasvatus koska se kuvaa laajemmin pienten lasten kehitystä ja kasvatustarpeita. Väestöliiton sivuilla tuodaan esille, että lapsille olisi tärkeä opettaa myönteisiä ikätasolle sopivia tietoja, taitoja ja asenteita sekä oman kehon positiivista arvostamista. (Väestöliitto 2020a.) Kehotunnekasvatusta tulisi jokaisen vanhemman toteuttaa kotona lapsilleen. Usein kuitenkin vanhemman oma saamansa seksuaalikasvatus on lapsena ollut kovin vähäistä ja seksuaalikasvatukseen liittyvät aiheet saattavat olla vaikeita ottaa puheeksi lapsen kanssa. Vanhemmille suunnatut ohjeet siitä miten seksuaalisuuteen liittyviä aiheita voisi lapsen kanssa käydä läpi ovat tärkeitä ja lisäävät niin vanhempien kuin lastenkin seksuaaliterveyden tietämystä. Cacciatore (2021) neuvoo vanhempia miettimään omat rajansa ja sen mistä on itselle luontevaa puhua ja mistä asioista taas ei. Aikuisen tulee myös itse etukäteen opetella puhumaan seksuaalisuuteen liittyvistä asioista ilman häpeää. (Cacciatore 2021.)

3.2 Lapsen seksuaalikasvatuksen osa-alueet

Maailman terveysjärjestön WHO:n ohjeiden mukaan kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus sisältää ikätasoisia tietoja, taitoja ja asenteita kahdeksasta eri aiheesta. Samat kahdeksan aihetta voidaan nähdä lapsen seksuaalisessa kehityksessä sekä siinä, miten lapsi ilmentää omaa seksuaalisuuttaan. Kokonaisvaltaisessa seksuaalikasvatuksessa annetaan puolueetonta, tieteellisesti paikkansapitävää ja ikätasoisia tietoa seksuaalisuuden kaikista näkökohdista. Näin lapsia ja nuoria autetaan kehittämään taitoja, joiden turvin he voivat toimia näiden tietojen pohjalta. Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus auttaa osaltaan kehittämään vastuullista ja ennakoluulotonta suhtautumistapaa ja rakentamaan oikeudenmukaisia yhteiskuntia. Lapsen seksuaalikasvatuksen osa-alueet jaetaan kahdeksaan osaan kuvion 2 mukaan.

Kuvio 2. Lapsen seksuaalikasvatuksen kahdeksan osa-aluetta WHO:n standardien mukaan (Väestöliitto 2020b, 2).

3.3 Kehotunnekasvatus lapselle

Kehotunnekasvatus on pienille lapsille annettavaa lasten seksuaali- ja turvataitokasvatusta, joka tukee lapsen hyvinvointia kokonaisuutena. Kehotunnekasvatus sisältää ikätasoista tietoa tunteista, kehosta ja oikeuksista. Lapsen seksuaalikasvatus sanana herättää usein isoja tunteita aikuisissa. Tämän vuoksi on helpompi käyttää lapsen kohdalla kehotunnekasvatus-termiä. Tässä suunnitelmassa käytämme seksuaalikasvatus-tilanteesta sanaa kehotunnekasvatus. Kehotunnekasvatusta on hyvä toteuttaa kodin lisäksi myös varhaiskasvatuksessa, koska se on oleellinen osa kaikenikäisten lasten terveystietoa ja hyvinvointitaitoja. (Väestöliitto 2020b, 3).

Keho ja kehitys

Lapsen kehittyessä, hän tutustuu omaan kehoonsa ja ympäristöönsä. Lapsi on ylpeä omasta kehostaan ja suhtautuu avoimen luonnollisesti siihen. Lapsi havainnoi myös, että oma keho tuottaa hänelle mielihyvää. Jokaisen keho on erilainen ja lapsi tarkkailee

ympärillään olevien ihmisten kehoja uteliaasti. Heitä kiinnostavat erot kuten ikä, sukupuoli, ihonväri ja muut piirteet. (Väestöliitto 2020b, 4.)

Vanhempana on tärkeää opettaa lasta arvostamaan omaa kehoaan ja erilaisia kehoja myös muilla ihmisillä. Lasta kiinnostavat pissa-, kakka- ja pierujutut ja ne kuuluvat normaalina osana jokaisen lapsen kehitystä ja kiinnostuksen kohteita. Näistä on hyvä puhua lapsen kanssa avoimesti yhdessä. Käykää läpi kehon alueita, jotka ovat yksityisiä ja mitkä ovat tapana peittää vaatteilla. On hyvä opettaa myös vessassa käyntiin liittyvä yksityisyys ja oman kehon hygieniakasvatus. (Väestöliitto 2020b, 4.)

Tunteet

Lasten tunteet voivat olla voimakkaita ja he näyttävät ne avoimesti. On hyvä keskustella tunteista ja opettaa lasta tunnistamaan erilaisia tunteita, ja miltä ne tuntuvat omassa kehossa. Jokainen ihminen voi tuntea eri tavalla samassa hetkessä ja kaikki tunteet ovat sallittuja. Vanhempana on hyvä opettaa lasta, että tunteisiin voi vaikuttaa ja niistä puhumalla tunteita on helpompi tunnistaa. Muista kuunnella ja lohduttaa lasta, jos hän kokee esimerkiksi surua, kiukkua tai pettymystä. Lapsi voi oppia elämään tunteet kanssa, joka tuntuu vaikealta sietää, mutta tarvitsee tunteiden hallitsemisessa vanhemman tai jonkun muun aikuisen apua. Vanhempana on tärkeää opettaa lapselle myös keinoja, joilla hän voi ilmaista tunteita ja rauhoittua. Isoja tunteita voi purkaa esimerkiksi liikuntaan. Jos lapsi keskittyy liikaa kielteisiin tunteisiin ja ajatuksiin, se ei ole hyvä asia. Liika keskittyminen kielteisiin ajatuksiin ja tunteisiin on haitallista. (Väestöliitto 2020b, 5.)

Opeta vanhempana lasta nimeämään ja tunnistamaan sekä vahvistamaan myös positiivisia tunteita. Näitä ovat esimerkiksi ilo, leikki, hassuttelu, ystävyys ja tykkääminen. Positiiviset tunteet edistävät terveyttä. Lapselle on hyvä opettaa tavat, joilla hän voi osoittaa toisille kaveruutta ja ihastumista. Lapsen ihastuminen samaan tai eri sukupuoleen tulisi olla vanhemmille yhtä hyväksyttyä ja tasavertaista ihastumista, joka tulisi esittää niin myös lapselle, sukupuolesta riippumatta. (Väestöliitto 2020b, 5.)

Läheisyys, hyvä olo ja itsetunto

Tietä lapsen hyvään itsetuntoon edistää lapsen kokema hoiva, hellyys, läheisyys ja kosketus kuten halaukset ja peuhupaini. Lapsi saa mielihyvää perusasioista kuten syömisestä, pissaamisesta ja hoivauksesta. Lapsen myönteinen kehonkuva kasvaa, kun lapsi saa tutustua omaan kehoonsa ja tuntee nautintoa erilaisesta kosketuksesta ja tekemisestä. Turvallinen kosketus ja läheisyys antaa lapselle kokemuksen, että hän on tärkeä ja rakastettu. Kosketukseen ei saa ikinä liittyä pakkoa ja lapsen fyysinen kurittaminen ja satuttaminen ovat haitallisia lapselle ja hänen kehitykselleen. (Väestöliitto 2020b, 6.)

Lapsi voi kosketella itseään ja hakee näin mielihyvän tunnetta itselleen. Tällaisia tapoja voi olla esimerkiksi hiusten pyörittely, nenän kaivaminen tai omien sukuelinten kosketeleminen. Ne ovat lapselle aivan normaaleja tapoja tutustua omaan kehoonsa ja sen tuntemuksiin eri aisteilla. Vanhempana on hyvä ohjata lasta arvostavasti, kun hän tutustuu omaan kehoonsa ja nähdä hänet siinä kehitysvaiheessa sellaisena kuin hän on. Lapsen kohtelun lähtökohtana ovat lapsen etu ja tarpeet. (Väestöliitto 2020b, 6.)

Ympäristö ja muut ihmiset

Lapsille perhe on tärkeä ja on merkityksellistä, että lapsi kokee oman perheensä arvokkaaksi. Lapsia kiinnostaa erilaiset perheet ja kodit ja kotileikit rooleineen on osa lapsuutta. Vanhempana on hyvä kertoa lapselle avoimesti erilaisista perheistä kuten kahden miehen tai naisen perhe. On tärkeää osoittaa lapselle, että suhtautuu vanhempana myönteisesti erialisiin ihmissuhteisiin ja elämäntapoihin. Anna lapsen leikkiä tyttöjen leikkejä, vaikka hän olisi poika ja älä rajoita lasta erilaisissa rooleissa sukupuolesta riippumatta. Vanhempana on hyvä tukea lapsen tulevaisuuden unelmia ja lisätä lapsen tietoa erilaisista kulttuureista ja kielistä, joihin voi tutustua laulujen, leikkine ja kirjojen kautta. On hyvä opettaa lapselle tasa-arvoa, kunnioitusta ja yhdenvertaisuutta kaikkia erilaisia ihmisiä kohtaan. (Väestöliitto 2020b, 7.)

Hyvinvointi ja terveys

Hyvä suhde läheisiin aikuisiin suojaa lapsia monin tavoin ja antaa lapselle turvaa. Luo lapseen hyvä suhde antamalla hänelle omaa aikaasi ja kuuntele häntä, tämä tukee lapsen kykyä puhua sinulle kaikesta. Älä koskaan nolaa lasta ja yritä suojata häntä kaikin tavoin häirinnältä ja väkivallalta. Lasta on hyvä kannustaa olemaan avoin ja pyytämään apua missä vain asiassa. Ole myös itse vanhempana avoin ja asiallinen, kun puhut lapselle asioita seksuaalisuudesta ja sen suojaamisesta ja tukemisesta. Nämä edistävät lapsen hyvinvointia. (Väestöliitto 2020b, 8.)

Vanhempana on tärkeää opettaa lapselle tapoja, joilla hän voi suojella itseään. Tämä toteutuu parhaiten arjen tilanteissa kuten peseytymisen tai pukemisen yhteydessä. Samalla voitte yhdessä käydä läpi sääntöjä ja taitoja, jotka liittyvät läheisyyteen ja omaan yksityisyyteen. Opeta lasta arvostamaan omaa sekä toisten kehoa ja miten toista saa koskettaa ja miten taas ei. Tärkeää on tuoda lapselle esiin, että kosketus ei saa ikinä tuntua pahalta tai olla salaisuus. Ohjaa vanhempana lasta luottamaan omaan kokemukseensa, arvostamaan sitä ja kertomaan siitä. Tärkeintä on lapsen tunne siitä, että häntä arvostetaan ja ymmärretään sekä, että hän kokee olevansa turvassa. (Väestöliitto 2020b, 8.)

Lapsen seksuaalisuuteen voi joskus liittyä myös pakonomaista tai ahdistunutta käytöstä, jolloin on hyvä huolehtia ajoissa lapsen avuntarpeesta. Lapsen kanssa on hyvä tutustua yhdessä someen, nettiin ja muihin sisältöihin, joita lapsi käyttää. Vanhempana on hyvä ohjata lasta käyttämään mediaa oikein ja kertoa, että kaikki siellä ei ole aina totta. Lapselle on hyvä kertoa myös median käytön riskeistä ja miten mediassa tulee käyttäytyä ystävällisesti. (Väestöliitto 2020b, 8.)

Lisääntyminen

Vanhempana on hyvä rohkaista lasta kysymään asioista ja vastaa niihin aina asiallisesti ja lapsen ikätaso huomioon ottaen. Lasta kiinnostaa kaikenlaiset asiat ja perheenlisäys on kovin yleinen puheenaihe lapsiperheissä. Lapsia kiinnostaa mistä vauvat tulevat, miten ne saavat alkunsa ja miten vauva menee vatsaan ja tulee ulos vatsasta. Vanhempana on hyvä opettaa lapselle totuudenmukaisesti, yksinkertaisilla sanoilla, mitä ovat raskaus, kohtu tai vauvan koti. Voidaan käyttää termiä vauvansiemen, joka tarvi-

taan sekä mieheltä, että naiselta vauvan syntymiseksi. On hyvä kertoa myös muista tavoista hankkia lapsia kuten adoptiosta, koeputkihedelmöityksestä, lahjasiemenistä ja erilaisista perheistä. Lapselle voi myös kertoa eri tavoista, miten vauva voi syntyä. Vanhempana voit rohkaista lasta käsittelemään asioita leikin kautta siitä. Lasten kirjat ovat myös usein hyvä apu tätä aihetta käsitellessä. (Väestöliitto 2020b, 9.)

Normit ja tavat

Lapsi oppii muiden ihmisten puheista, ilmeistä ja eleistä, mitkä asiat ovat sallittuja ja mitkä eivät omassa kulttuurissaan. Tämän kautta lapsi oppii asioita ja haluaa välillä tehdä asioita, mitä ei saisi tehdä tai sanoa. Lasta auttaa tulevaisuudessa, kun hän oppii toimimaan niin, että muut ihmiset hyväsyvät hänet. vanhempana on hyvä opettaa lasta toimimaan eri tilanteisiin sopivilla tavoilla. Lasta tulee ohjata hellästi, kun hän yhä harjoittelee näitä käyttäytymis- ja sopivuussääntöjä. (Väestöliitto 2020b, 10.)

Lapselle on hyvä kertoa tavat, jotka liittyvät alastomuuteen ja kehon koskettamiseen sekä kehoon ja eritteisiin liittyviin asiallisiin termeihin. Lapsi oppii pian huomaamaan, että eri perheissä tai eri ihmisillä on erilaisia sääntöjä näihin liittyen. Vanhempana opetta lasta ymmärtämään sääntöjä, jotka liittyvät yksityisyyteen. Kerro lapselle, että kaikkia koskevat samat säännöt sukupuolesta ja muista ominaisuuksista riippumatta, vaikka joitain poikkeuksia on myös kuten ikä, uskonto ja kulttuuri. Lasta on hyvä opettaa kunnioittamaan kaikkia ihmisten erilaisia lähtökohtia. Lapsi kokeilee ja oppii yhteisön sääntöjä leikkimällä. (Väestöliitto 2020b, 10.)

Vanhempana toimi niin, että edistät sukupuolten tasa-arvoa ja auta lasta ymmärtämään ja kunnioittamaan yleistä suomalaista kulttuuriperinnettä. Tämä voi tapahtua esimerkiksi juhlapyhien vieton yhteydessä ja tapakasvatuksen keinoin. Ohjaa lasta arvostamaan erilaisia ihmisiä, vaikka heillä on eri kieli, kulttuuri, uskonto tai elämäkatsomus. (Väestöliitto 2020b, 10.)

Oikeudet

Lapsen on hyvä tietää omista oikeuksistaan ja hänellä on oikeus esittää kysymyksiä myös liittyen seksuaalisuutensa. Vanhempana on tärkeää antaa lapselle tietoa seksuaalisuudestaan ja vastata häntä askarruttaviin kysymyksiin ikätasoisesti. Lapsen on

hyvä tietää, mitä sanoja käyttää, oikeus puhua kaikesta sekä ilmaista tarpeitaan ja toiveitaan. Jokainen lapsi on ainutlaatuinen ja arvokas juuri sellaisena kuin hän on. Vanhempana on tärkeää nähdä jokainen lapsi ainutlaatuisena yksilönä, jolla on oikeus saada arvostusta riippumatta sukupuolestaan tai miten hän oman sukupuolensa kokee. Lasta tulee kuunnella, ymmärtää, nähdä ja huomioida omana itsenään. Lapsella on myös oikeus leikkiä ja kokeilla eri sukupuolirooleja. (Väestöliitto 2020b, 11.)

Lapsella on oikeus turvalliseen läheisyyteen, mutta myös yksityisyyteen. Lapsi tarvitsee vanhemmalta tukea, turvaa ja suojelua. Lapselle on oikeus tutustua omaan kehoonsa ja oikeus saada kehittyä omaan tahtiinsa ilman haittaa ja häiriötä. Lapsen kehityksen kannalta on tärkeää, ettei hän joudu mukaan toimintaan, joka ei vastaa hänen omaa ikätasoaan. Lasta tulee suojella seksuaaliselta väkivallalta ja loukkauksilta. Lapselle on hyvä opettaa turvataitoja ja hän saa itse päättää omasta kehostaan. Lapsella on oikeus osallistua päätöksentekoon, joka koskee häntä itseään. (Väestöliitto 2020b, 11.)

4 KEHITTÄMISPROJEKTI

4.1 Tavoitteet ja tehtävät

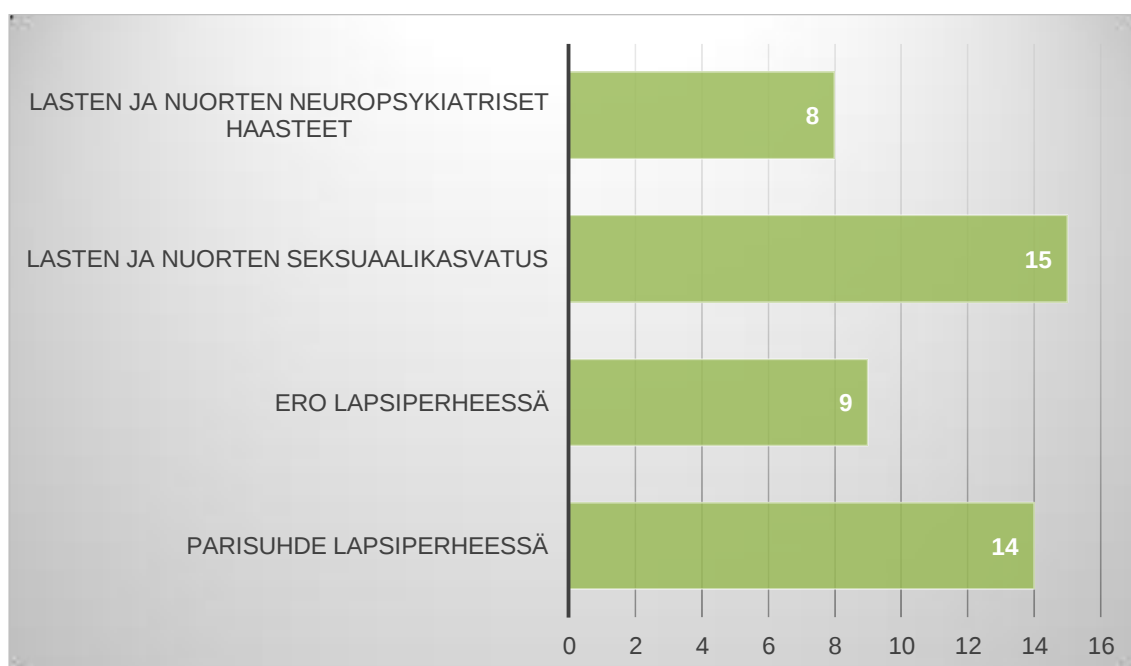
Kehittämiprojektin tavoitteena oli:

1. Tukea vanhempia lasten seksuaalikasvatuksessa
2. Neuvoa/ohjata miten vanhemmat ottavat puheeksi lasten seksuaalisuuden

Kehittämiprojektin tehtävänä oli:

1. Suunnitella ja toteuttaa toimivat puheeksioton- kortit seksuaalikasvatuksen tueksi alakouluikäisten lasten vanhemmille.

Kehittämiprojekti oli kahden seksuaalineuvojaksi opiskelevan sosiaalialan ammattilaisen kehittämistyö, joka toteutettiin vuoden 2021 aikana. Kehittämiprojektin tarve nousi MLL:n Satakunnan piirille aiemmin keväällä 2021 teetetystä kyselystä. Kyselyssä karotettiin vanhempien ja ammattilaisten toiveita uuden MLL Satakunnan alueen Facebook-ryhmän sisällöstä ja mistä he kaipaivat lisää tietoa (Kuvio 3.).

Kuvio 3. Vanhempien ja ammattilaisten toiveet Facebook-ryhmän sisällöistä

4.2 Kehittämiprojektin tuotos

Kuvion 3. kyselyn pohjalta nousi esiin, vanhempien ja ammattilaisten toive lasten ja nuorten seksuaalikasvatuksesta. Aihealueeksi kehittämissuunnitelmassa rajautui pelkästään 7–12-vuotiaat lapset, koska työaika kehittämistyön puitteissa oli määritelty 7 opintopisteen.

Facebook-ryhmään toteutettava seksuaalikasvatuksen puhekeskustelut-kortit käsittävät 7–12-vuotiaat lapset. Facebook-ryhmä on avoin kaikille Satakunnan alueen vanhemmille, jotka voivat etsiä ajankohtaista tietoa oman perheensä elämäntilanteeseen liittyen. Ryhmän tarkoituksena on palvella vanhempia ennaltaehkäisevästi ja matalankynnyksen toimintana osana MLL:n muita palveluja.

Kehittämistyön tavoitteena oli tuottaa uutta tietoa ja apuvälineitä vanhemmille lasten seksuaalikasvatukseen liittyen. Miten vanhempana puhun seksuaalisuudesta lapseni kanssa ja millaisia harjoitteita voimme tehdä yhdessä asiaan liittyen. Materiaali, jota kehittämissuunnitelman tuotoksena syntyi, on seksuaalikasvatuksen puhekeskustelut-kortit vanhemmille. Puhekeskustelut-kortit ovat vapaasti ladattavissa Facebook-ryhmän sivuilta. Korttien tarkoituksena on toimia seksuaalikasvatukseen- ja terveyteen liittyvien aiheiden puhekeskustelut-korttien välityksellä.

4.3 Projektiorganisaation ja toimintaympäristön kuvaus

Kehittämistyön tilaajana toimi Mannerheimin Lastensuojeluliiton Satakunnanpiiri ry. Yhteyshenkilönä toimi Mannerheimin Lastensuojeluliiton Satakunnan piirin toiminnanjohtaja. Ohjaavina opettajina kehittämistyössä olivat Turun ammattikorkeakoulun seksuaalineuvoja opintokokonaisuuden opettajat. Kehittämistyön suunnittelu, kehittäminen ja toteutus tehtiin osana seksuaalineuvojakoulutuksen kehittämistehtävää. Työn suunnittelu ja toteutus jaettiin tasapuolisesti molempien opiskelijoiden kesken.

Mannerheimin Lastensuojeluliitoksi kutsutaan yhteisöä, joka koostuu keskusjärjestöstä, 10 piirijärjestöstä ja 548 paikallisyhdistyksestä. Mannerheimin Lastensuojeluliiton Satakunnan piiri ry on yksi kymmenestä piirijärjestöstä. Piirijärjestön tehtävänä on olla alueellinen vaikuttaja sekä tuki vastuualueensa paikallisyhdistyksille. MLL Satakunnan piiri on vahva vaikuttaja lasten, nuorten ja perhepoliittisten asioiden kohdalla edistäen samalla lasten oikeuksia. (Mannerheimin Lastensuojeluliiton Satakunnan piiri 2021. /2)

MLL Satakunnan piirin toimintaa ohjaavat aatteellinen tarkoitus, arvot ja päämäärä sekä ihmisoikeudet. MLL Satakunnan piirin toiminta perustuu asiantuntijuuteen ja ammattilaisten ohjaamaan vapaaehtoistyöhön. Piiritoimiston henkilökunta koostuu monialaisesta sosiaali-, terveys- ja kasvatustalan ammattilaisista. (Mannerheimin Lastensuojeluliiton Satakunnan piiri 2021. /1)

Kuva 1. Mannerheimin Lastensuojeluliiton Satakunnan piiri 2021/1.

Mannerheimin Lastensuojeluliitto tuottaa monipuolisia edistäviä maksuttomia palveluita lapsille, nuorille ja vanhemmille. Yhtenä palvelumuotona MLL Satakunnan piiri ry. toteuttaa somealustalle laadukasta ammatillisesti koordinoitua sisältöä Satakunnan alueen vanhemmille, ammattilaisille ja vapaaehtoisille suunnattuun Facebook -ryhmään. Satakunnan alueen äidit ja isät ryhmä on Mannerheimin lastensuojeluliiton Satakunnan piirin ylläpitämä ryhmä, jonka tarkoitus on tukea Satakuntalaisten perheiden vanhemmuutta. Ryhmän on tarkoitus tuoda yhteen, myös kaikki Satakunnan alueen vanhemmat, sekä Satakunnan alueen lapsiperhetyötä tekevät ja vapaaehtoistoimijat. Ryhmässä jaetaan vertaistukea, löydetään samassa elämäntilanteessa olevia, tuotetaan vanhemmille suunnattua lapsiperheiden arkea tukevaa materiaalia, kerrotaan hyviä vinkkejä lapsiperheiden arkeen, ja jaetaan tietoa tulevista maksuttomista lapsiperheille suunnatuista tapahtumista ja ryhmistä.

5 KEHITTÄMISPROJEKTIN TOTEUTTAMINEN- PROSESSIN KUVAUS

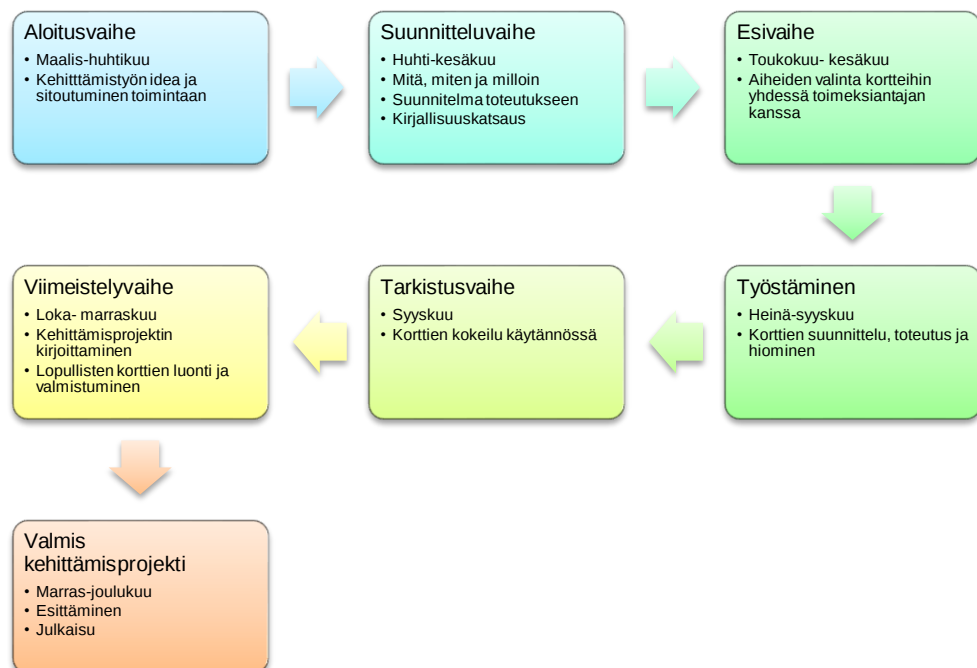
Kehittämishankkeemme eteni Salosen (2011, 11) konstruktivistisen mallin mukaisesti, jossa läpi koko kehittämishankkeen arvioimme ja kehitimme toimintaa yhdessä toimikampanijan kanssa. Kuviossa 4 esitämme kehittämishankkeemme etenemisen vaihe vaiheelta tarkemmin.

Aloituskampaniassa maaliskuussa ideoimme yhdessä, mitä voisimme tehdä ja mistä olisi hyötyä MLL: lle, meille ja myös vanhemmille, samalla myös sitouduimme yhteisesti kehittämishankkeen toteutukseen aikataulumme mukaisesti. Facebookissa järjestetyn kyselyn pohjalta oli noussut esiin seksuaalikasvatuksen merkitys niin ammattilaisilta, kuin vanhemmilta. Usein vanhempien on vaikea käydä läpi pienten lasten kanssa seksuaalisuuteen liittyviä asioita. Lisäksi vanhempien tietämättömyys siitä, miten ja milloin ottaa puheeksi seksuaalisuuteen liittyviä aiheita vaikuttavat siihen, ettei lapsille anneta seksuaalikasvatusta kotona. Tämän vuoksi päädyimme seksuaalikasvatuksen puheeksioton kortteihin, joiden avulla vanhemmat ja ammattilaiset pystyisivät ottamaan lasten kanssa seksuaalisuuteen liittyviä asioita puheeksi.

Kehittämishankkeen suunnitteluvaiheessa huhti-kesäkuussa tehtiin kirjallinen suunnitelma, josta kävi esiin kaikki olennainen kehittämishankkeen toteutuksen kannalta (Salonen 2011, 8). Suunnitelman oli tarkoitus ohjata meidän toimintaamme ja tehdä konkreettisemmaksi sitä, mitä olemme itseasiassa oikein tekemässä. Kävimme myös läpi aiheeseen liittyvää teoriaa eri lähteistä ja työstimme niistä teoriapohjan kaikelle. Kävimme läpi jo tuotettua materiaalia seksuaalikasvatuksen puheeksioton avuksi. Teorian ja eri mallien (mm. Väestöliitto) avulla aloimme hahmottamaan käsitystä siitä, millaiset haluaisimme omista kortteistamme valmistuvan. Tämä vaihe limittyi osittain esivaiheen kanssa yhteen, jossa teimme niin sanotusti kenttätöitä ja kyselimme eri ihmisiltä töissä ja vapaalla, joilla oli ikäryhmään kuuluvia lapsia, mikä kortteissa voisi toimia ja mikä ei. Näiden kyselyjen ja omien pohdintojen pohjalta aloitimme heinäkuussa työstövaiheen, jossa hioimme puheeksioton kortteja ja tarkistimme niiden sopivuutta teoriapohjaamme.

Syyskuussa tarkistusvaiheessa puheeksioton kortit olivat valmiit ja kokeilimme niitä muutamalla testivanhemmalla. Palaute kortteista oli hyvää ja niiden sanottiin miellyttäväksi.

vän ulkonäöllisesti silmää sekä olevan yksinkertaiset ja helpot käyttää. Kortit toimivat myös hyvin niin värillisinä tulosteina, kuin mustavalkoisina. Viimeistelyvaiheessa loka-marraskuussa kirjoitimme kehittämisprojektin lopullisen raportin ja valmistimme lopulliset puheeksioton- kortit. Marras-joulukuussa kehittämisprojektimme on valmis, jolloin esitämme sen ohjaaville opettajillemme ja muille opiskelijoille sekä julkaisemme kortit Facebook- ryhmän sivuilla.

Kuvio 4. Kehittämisprojektin eteneminen konstruktivistisen mallin mukaisesti (mukaillen Salonen 2011).

6 LOPUKSI

Kehittämiprojektin tavoitteena oli luoda helposti käytettävää ja tavoitettavaa materiaalia seksuaalisuuden puheeksioton välineiksi 7–12-vuotiaiden lasten vanhemmille. Vanhempien ikäryhmien kohdalla seksuaalisuus on usein yhä tabu, josta ei ole kehdattu puhua edes omille lapsille, eikä seksuaalisuudesta puhumiselle ole tämän vuoksi nykyajan vanhemmille olemassa opittua mallia omasta lapsuudesta. Puheeksiotokortit helpottavat vanhempien työtä, mutta ne eivät vielä poista mahdollisia lukkoja kuten häpeää ja tabun käsitystä seksuaalisuudesta puhuttaessa. Tämä tuli myös esille testihenkilöiden puheista liittyen seksuaalisuudesta puhumiseen.

Vanhempien tehtävänä on antaa lapselleen perustiedot seksuaalisuuteen liittyvistä asioista (Kinnunen 2001, 24). Silti monelle vanhemmalle niistä seksuaalisuuteen liittyvistä asioista puhuminen on kiusallista ja ne helposti ulkoistetaan koulun biologian tai terveystiedon tunneille. Perheen merkitys korostuu tärkeäksi varsinkin seksuaaliasenteiden välittämisessä (Kinnunen 2001, 24). Myös lapsen saamalla varhaisella vuorovaikutuksella on merkitystä, siitä millaisen kokemuksen hän saa huolenpidosta, turvasta ja rakkaudesta, jonka vaikutukset vaikuttavat nuoruuden ja aikuisuuden kokemuksiin muun muassa parisuhteissa ja seksuaalisessa kanssakäymisessä. (Riihonen, Laru & Cacciatore 2015, 47.)

Mielestämme onnistuimme luomaan hyvät ja toimivat puheeksiotokortit vanhemmille. Kortit saivat hyvää palautetta testiryhmän vanhemmilta ja niiden koettiin auttavan puhumista seksuaalisuuden osalta omalle lapselle. Testiryhmän vanhemmat kokivat, että kortteihin oli helppo tutustua ensin itsenäisesti ja ne olivat helppolukuisia ja ymmärrettäviä. Myös syvempi tutustuminen korttien aiheisiin linkkivinkkien kautta helpotti ja toi vanhemmille varmuutta seksuaalisuuden puheeksiottamiseen oman lapsensa kanssa.

Kehittämiprojektin haasteena oli luoda yksinkertaiset kortit, jotka jokainen vanhempi ymmärtää. Ohjeistuksena pidimme lyhyitä lauseita selkokielellä, jotta aihe olisi helposti lähestyttävä ja konkreettinen apuväline. Kehittämiprojekti ja korttien työstäminen vei paljon enemmän aikaa, kun olimme osanneet odottaa. Aikataulutuksen pohjalta oli vaikea välillä sovittaa kahden kiireisen perheen äidin aikatauluja kuten töitä ja perhelämää yhteen. Onneksi yhteistyö sujui kuitenkin hyvin ja vastoinikäymisistäkin selvitettiin.

Kehittämiprojektin tekeminen on ollut opettavaista ja opetti molemmille lisää lasten seksuaalisuudesta, jota voi hyödyntää ja on jo hyödynnetty myös omassa lähipiirissä. Aihe oli meille molemmille innostava ja sitä voisi jatkaa murrosikäisten lasten puheeksi-oton- korteilla.

LÄHTEET

Bildjuschkin, K. & Ruuhilahti, S. 2010. Selkee! Turun kaupunki 2010.

Bildjuschkin, K. 2015. Seksuaalikasvatus. Teoksessa Bildjuschkin, K. (toim.): Seksuaalikasvatuksen tueksi. THL: Työpaperi 35/2015. 9–12, 14–16. Saatavissa myös: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129742/TY%C3%962015_35_web_korjattu.pdf?sequence=5

Cacciatore R. 2021. Raisa Cacciatore- Seksuaalikasvatus. Viitattu 28.5.2021. Saatavissa: <https://www.raisacacciatore.fi/79>

Cacciatore, R. 2000. Lasten seksuaaliterveys. Teoksessa Kontula, O. & Lottes, I. (toim.) Seksuaaliterveys Suomessa. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. 251–269.

Kihlström M. 2020 (toim) Oikeilla nimillä- Seksuaalikasvatusopas aikuisille 2020. Viitattu 28.5.2021.

Kinnunen, S. 2001. Tytöt, pojat ja seksi: Kuinka tuen lapsen seksuaalista kasvua. Helsinki: Kirjapaja OY.

Klemetti R. & Raussi-Lehto E. 2016 (toim). Edistä, ehkäise, vaikuta - Seksuaali- ja lisääntymis-terveyden toimintaohjelma 2014–2020. Terveys- ja hyvinvoinnin laitos. Tampere: Juvenes Print- Suomen Yliopisto-paino Oy. Saatavissa myös https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116162/THL_OPAS33_VERKKO9.3.2016.pdf?sequence=3&isAllowed=y

Kontula, O. & Meriläinen, H. 2007. Koulun seksuaalikasvatus 2000-luvun Suomessa. Helsinki: Väestöliitto.

Kortettniemi-Poikela, E. & Cacciatore, R. 2015. Seksuaalisuuden portaat. Helsinki: Väestöliitto.

Laru, S. 2016. Pienten lasten itsetyydytys - näkyvää ja hämmentävää. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.): Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 223–231.

Laru, S.; Riihonen, R. & Cacciatore, R. 2016. Seksuaalisuuden portaat. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.): Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim ja Väestöliiton Familia Oy. 120–129.

Mannerheimin Lastensuojeluliiton Satakunnan piiri 2021./1. Tietoa piiristä. Viitattu 25.5.2021. Saatavissa: <https://satakunnanpiiri.mll.fi/tietoapiirista/>

Mannerheimin Lastensuojeluliiton Satakunnan piiri 2021./2. Organisaatio. Viitattu 25.5.2021. Saatavissa: <https://satakunnanpiiri.mll.fi/tietoapiirista/organisaatio/>

Morawska, A.; Walsh, A.; Grabski, M. & Fletcher, R. 2015. Parental confidence and preferences for communicating with their children about sexuality. Sex Education 15 (3). 235–248.

Paananen, U., Pietiläinen S., Raussi-Lehto, E. & Äimälä, A-M. (toim.) 2017. Kätilötyö - Raskaus, synnytys ja lapsivuodeaika. 6.–7. painos. Helsinki, Edita.

Riihonen, R.; Laru, S. & Cacciatore, R. 2015. Ihmisen psykoseksuaalinen kehitys. Teoksessa Bildjuschkin, Katriina (toim.): Seksuaalikasvatuksen tueksi. THL: Työpaperi 35/2015. 47–55.

Rusanen, E. 2011. Hoiva, kiintymys ja lapsen kehitys. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.

Salonen, K. 2011. Kehittäminen opinnäytetyönä. Näkökulmia toiminnallisen ja tutkimuksellisen opinnäytetyön samankaltaisuuksiin ja eroihin. Opas & opintomoniste opiskelijoille, opettajille, TKI-henkilöstölle. Turun ammattikorkeakoulu.

Silvén, M. & Kouvo, A. Vuorovaikutus, varhainen kiintymyssuhde ja psyykkinen hyvinvointi. Teoksessa M. Silvén (toim.) Varhaiset ihmissuhteet. Polku lapsen suotuisaan kehitykseen. Vammaisten lasten ja nuorten tukisäätiö julkaisu. Helsinki: Minerva kustannus Oy. 65–90

Stone, N.; Ingham, R. & Gibbins, K. 2013. 'Where do babies come from?' Barriers to early sexuality communication between parents and young children. Sex Education 13 (2). 228–240.

Väestöliitto 2020a. Seksuaalikasvatus. Viitattu 28.5.2021. Saatavissa: <https://www.vaestoliitto.fi/seksuaalisuus/seksuaalikasvatus/>

Väestöliitto 2020b. Mitä on kehotunnekasvatus. Viitattu 14.08.2021. Saatavissa: <https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2021/01/17d8cd7e-tiivistelma-suomi-netti-1-2020.pdf>